
ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Studia z Nauk Społecznych z. 11

Edward Jeziorowski
WSP w Bydgoszczy

**ZARYS OGÓLNY SYSTEMU WYCHOWANIA
PATRIOTYCZNO-OBRONNEGO MŁODZIEŻY
W RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Współcześnie pojęcie systemu wychowania coraz bardziej rozszerza swój zakres, coraz dalej wykracza poza tradycyjne ramy instytucji szkolnych celowo organizujących pracę wychowawczą. Świadczą o tym obecne przemiany w dziedzinie edukacji, które odznaczają się ekspansją myśli pedagogicznej do różnych środowisk społecznych, instytucji i placówek w poszerzeniu ram procesu wychowawczego i uwzględnieniu jego różnorodnych uwarunkowań społeczno-kulturowych, ekonomicznych i ideowych. Zjawisko wychowania patriotyczno-obronnego występuje bowiem w instytucjach i sytuacjach, które są powołane i organizowane do zupełnie innych celów. Instytucje te w coraz większym stopniu rozwijają działalność w zakresie wychowania patriotyczno-obronnego. Koncepcja polskiego systemu oświaty zakłada, że kształtowanie człowieka dokonuje się nie tylko w szkole w toku intencjonalnego procesu wychowawczego, organizowanego przez nauczycieli profesjonalnych, ale także pod wpływem oddziaływania całkowitego środowiska, w którym człowiek żyje i działa. Ten kompleks czynników oddziałujących na człowieka nie we wszystkich przypadkach jest systemem zorganizowanym, w wyniku czego każda jednostka i grupa podlega bardzo zróżnicowanym wpływom. Jak wykazuje praktyka pedagogiczna skuteczność tych niezamierzonych oddziaływań wychowawczych bywa bardzo często większa niż działań intencjonalnych zorganizowanych. W raporcie o stanie oświa-

ty w PRL (Warszawa 1973 s. 296) wyróżniono trzy rodzaje instytucji realizujących proces oświatowo-wychowawczy:

- 1) Instytucje powołane specjalnie do realizacji zadań oświatowo-wychowawczych;
- 2) Instytucje, dla których zadania wychowawcze są jedną z licznych funkcji spełnianych przez nie w społeczeństwie;
- 3) Instytucje i zbiorowości, które oddziałują wychowawczo na postawy i przekonania obywateli.

W raporcie stwierdzono, że współcześnie trzeba mówić o całkowitym systemie kształcenia obejmującym te wszystkie instytucje, które jednostce przekazują wiedzę naukową, umiejętności praktyczne, treści ideologiczne i polityczne, wartości kulturalne, kryteria ocen i wzory zachowań. Jest to ujęcie holistyczne, które zakłada, że wszelkie oddziaływania wychowawcze odnoszą się zarówno do całości systemu (instytucji), jak i do wysoce złożonej w strukturze i funkcjach ludzkiej osobowości¹. Wychowanie patriotyczno-obronne realizowane jest w ramach szeroko rozumianego systemu edukacji politycznej społeczeństwa. W Polsce istnieje wiele różnorodnych instytucji i organizacji, które pośrednio lub bezpośrednio uczestniczą w pracach na rzecz wychowania patriotyczno-obronnego. Do instytucji tych należy zaliczyć: szkolnictwo, organizacje polityczne, młodzieżowe i społeczne, organizacje paramilitarne, wojsko, Obronę Cywilną, rodzinę, środki masowego przekazu, instytucje kulturalno-oświatowe i artystyczne, kościoły, wydawnictwa. Nie wszystkie z tych instytucji uczestniczą w procesie wychowania patriotyczno-obronnego w jednakowym zakresie, jednakże wszystkie prowadzą lub inicjują tę działalność². Z punktu widzenia ogólnej teorii systemów rzeczywistość, która nas otacza i którą w dużej mierze kształtujemy, da się ująć jako różnego rodzaju zorganizowane układy w różnym stopniu złożoności, integracji wewnętrznej, aktywności i dynamizmu³. Wychowanie patriotyczno-obronne odbywa się w ramach rozbudowanego systemu wychowania, rozumianego jako zintegrowany układ sprzężonych ze sobą i współpracujących elementów, których łączne funkcjonowanie zapewnić ma osiągnięcie celu⁴. Celem tym jest ukształtowanie określonej świadomości patriotyczno-obronnej w oparciu o akceptowany i trwałe system wartości, wiedzę dotyczącą tej problematyki obejmującą znajomość tradycji patriotyczno-obronnych naszego państwa, jego dorobku, teraźniejszości i akceptowaną wizję dalszego rozwoju. Tak rozumiana świadomość patriotyczno-obronna jest jedną z form szeroko rozumianej świadomości społecznej, obejmującej, obok świadomości patriotyczno-obronnej, świadomość narodową, państwową oraz historyczną. Ta ostatnia forma świadomości wiąże ze sobą pozostałe rodzaje świadomości, jest dla nich wspólna, gdyż pozwala ukazywać ich rozwój w ramach historycznego rozwoju naszego społeczeństwa. Wymiernym przejawem tak

ukształtowanej świadomości będą postawy patriotyczno-obronne, rozumiane jako "względnie trwała gotowość do działania na rzecz obronności kraju, jego niepodległości i osiągnięć. W postawie tej zawarte są komponenty: poznawczy, dotyczący wiedzy o naszej przeszłości historycznej, teraźniejszości i przyszłości, uczuciowo-motywacyjnej, określający ekspresywny stosunek do ojczyzny i jej potrzeb obronnych, czynnościowy, składający się z nawyków i umiejętności służących obronie oraz rozwojowi kraju"⁵.

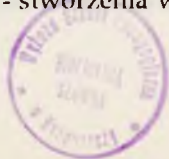
Aby osiągnąć założony cel w rozbudowanym systemie wychowania muszą być zapewnione określone warunki tworzenia sytuacji wychowawczych w ramach działań poszczególnych organizacji, tworzących podsystemy tego wychowania, a w szczególności:

- musi być zbieżność celów w wychowaniu patriotyczno-obronnym w ramach wszystkich organizacji,
- powinien występować przepływ informacji między organizacjami w zakresie realizacji tych celów,
- musi być zapewnione sprzężenie zwrotne między efektami działań i tworzonymi sytuacjami wychowawczymi.

Brak któregośkolwiek z tych warunków powoduje, że wszelkie działania wychowawcze w tym zakresie będą działaniami oderwanymi i trudno będzie osiągnąć zakładane cele wychowania. Wszystkie wymienione wcześniej organizacje tworzą swoiste podsystemy wychowania patriotyczno-obronnego, a całość tworzy system o charakterze otwartym, o stałym kontakcie i wymianie informacji z otoczenia, jak również jest systemem dynamicznym, ciągle rozwijającym się, mającym swe tradycje, aktualnie odgrywającym znaczącą rolę i zawierającym nowe elementy znajdujące się w stanie *in statu nascendi*. W chwili obecnej system wychowania patriotyczno-obronnego ma następujące cechy:

- funkcjonalność polistrukturalną, wyrażającą się w szerokim udziale różnych organizacji tworzących podsystemy;
- elastyczność - gdyż podsystemy te i organizacje je tworzące podlegają ciągłej adaptacji do zmieniającej się rzeczywistości w naszym państwie;
- zdolnością do czynnego współdziałania ze środowiskiem, w którym funkcjonuje, jak i uczenia się uwzględniania doświadczeń;
- jak większość systemów otwartych nie jest on zdeterminowany ani probabilistyczny, a tym samym nie pozwala dokładnie i w szczegółach określić zachowania się systemu jako całości.

Ten niedostatek wynika z istniejących sprzeczności w realizacji celów; z jednej strony kształtowanie postaw ludzi, regulowania zachowań społecznych, a z drugiej - stworzenia warunków do rozwoju indywidualności każdego człowieka. Sprzecz-

ność tę można usunąć jedynie wówczas, gdy rozwój indywidualny każdego człowieka, jego własne szczęście, mimo różnych form realizacji, będzie się mieściło w szeroko rozumianym rozwoju społecznym, zarówno w płaszczyźnie intelektualnej, moralnej, jak i materialnej.

Z dotychczasowych rozważań wynika, iż niełatwo jest zbudować taką konstrukcję teoretyczną systemu, która przylegałaby jedynie do określonego środowiska. Należy określić charakter postulowanego systemu. Czy jest to system formalny, obejmujący swym zasięgiem sumę określonych instytucji, czy też system innowacyjny, inspirujący całość przedsięwzięć patriotyczno-obronnych, i to zarówno w strukturach poziomych, jak i pionowych.

Zasadnicza różnica między systemem formalnym i innowacyjnym tkwi w odmiennej koncepcji działania dydaktyczno-wychowawczego. W systemie formalnym dominują elementy działania tradycyjnego, głównie o strukturach liniowych.

Poszczególne instytucje osiągają cele kształcenia i wychowania oddzielnie, niezależnie od siebie, kończąc te procesy w różnym czasie. Każdy z tych procesów stanowi odrębną całość, pozbawioną współdziałania z pozostałymi organizacjami i instytucjami. Tego rodzaju praktyka przeczy nowoczesnej teoretycznej wiedzy o wychowaniu i jest nie do pogodzenia z dyrektywą podejścia holistycznego, a więc takiego, które zakłada, że wszelkie oddziaływania wychowawcze odnoszą się zarówno do całości systemu, jak i do wysoce złożonej w swej strukturze i funkcjach ludzkiej osobowości.

Praktyka polegająca na działaniu poszczególnych środowisk niezależnie od siebie lub obok siebie jest wadliwa i nie do przyjęcia.

Należy organizować procesy wychowania patriotyczno-obronnego w ramach poszczególnych instytucji tak, aby określone cele były integralną częścią składową przedsięwzięć ideowo-wychowawczych, aby struktura systemu wychowania miała charakter dynamiczny, otwarty na działania innowacyjne zarówno w systemie lokalnym, jak i jako układ integrujący i współdziałający z otoczeniem. Wpływ otoczenia na system lub jego elementy zależy od relacji, jakie zachodzą między elementami otoczenia a elementami tworzącymi system.

Innowacyjny system wychowania patriotyczno-obronnego młodzieży pozwala na efektywniejsze wykorzystanie czasu, umiejętności i motywacji wszystkich jego uczestników, a także śmielsze i lepsze wykorzystanie środków i pomocy dydaktyczno-wychowawczych.

Szkoła na tle innych instytucji i organizacji odgrywa szczególną, bo wiodącą i inspirującą wychowanie patriotyczno-obronne rolę. Swą działalnością obejmuje zarówno dzieci, młodzież oraz rodziców. Aktualne wyniki badań wskazują na to, że szkoła jest głównym źródłem wiedzy o obronności kraju, o jego historii i wiedzy o swoim regionie.

Pierwszą instytucją tworzącą podsystem wychowania młodzieży jest rodzina, gdyż w niej najwcześniej następuje kształtowanie poglądów i systemów wartości dzieci i młodzieży. Kolejną instytucją jest szkoła, która tworzy ogniwo ogólnego systemu wychowania patriotyczno-obronnego dzieci i młodzieży. Na terenie szkoły występuje równoległe i jednocześnie oddziaływanie różnych organizacji. Można do nich zaliczyć w pierwszym okresie ZHP, a następnie PCK, LOK, PTTK i inne. W podsystemie szkolnym szczególną rolę w jego organizacji spełnia przedmiot przysposobienie obronne. Realizacja założonych celów kształcenia i wychowania w tym przedmiocie stwarza szczególne warunki nauczycielowi w zakresie kształtowania świadomości patriotyczno-obronnej uczniów. Również sam nauczyciel spełnia rolę koordynatora działań w zakresie realizacji wychowania obronnego w ramach organizacji młodzieżowych działających na terenie szkoły. Stąd wynika konieczność, aby nauczyciel przedmiotu przysposobienie obronne znał mechanizmy kształtowania świadomości patriotyczno-obronnej młodzieży, znał i przestrzegał w działalności wychowawczej zasady wychowania patriotycznego oraz umiał wykorzystać bogaty dorobek w zakresie stosowania urozmaiconych form tego wychowania. Aby nauczyciel PO był w stanie sprostać swoim obowiązkom musi być pedagogiem o rozwiniętych i utrwalonych umiejętnościach myślenia i działania pedagogicznego.

PRZYPISY

- ¹ H. Muszyński: Zarys teorii wychowania. Warszawa PWN 1976 ss. 346, 347
- ² Z. Kosyrz: Kultura polityczna młodzieży. Warszawa 1987 s. 85
- ³ E. Laszlo: Systemowy obraz świata. Warszawa PiW 1978 s. 24
- ⁴ A. Lewin: System wychowania a twórczość pedagogiczna. Warszawa PWN 1983 s. 27
- ⁵ Z. Kosyrz, W. Magoń: Wychowanie wojskowe. Warszawa WAP 1981 s. 108

Edward Jeziorowski

OUTLINE OF THE SYSTEM OF PATRIOTIC EDUCATION OF YOUNG PEOPLE IN POLAND

SUMMARY

The article presents model of the system of patriotic education of young people in Poland, basing on general theory of systems, stating fundamental conditions of the system and its characteristics.